

FÜZES DÁNIEL

VERTESTVÉREK

NYUGAT- ÉS KELET-NÉMET INDIÁNWESTERNEK

**VOLT VALAMI, AMIBEN A KETTÉOSZTOTT NÉMETORSZÁG MINDKÉT FELÉBEN
EGYETÉRTETTEK: AZ NSZK ÉS AZ NDK WESTERNFILM IS AZ INDIÁNOKNAK DRUKKOLT.**

1962 és 1985 között az akkori két német államban, a nyugati Német Szövetségi Köztársaságban (NSZK) illetve a keleti Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) együttesen huszonhat indián western született. Elsőre ez tény meglepetésként hathat, de pontosabban utána járva a kulturális okoknak már nem olyan különös, miért is dolgozott mindkét német állam, ebben az időszakban, éppen a vadnyugati film amerikai műfajával. Németország régóta szoros kapcsolatot ápol az indiánkultúrával. A német nép számára az észak-amerikai bennszülöttek és világuk ideális azonosulási pontot jelentettek, amelybe az aktuális társadalmi és politikai folyamatokat be tudta építeni. A gyarmatosítás korában a természetbe való visszatérést, a korai 20. században a nemzeti önbecsülést, a kettéosztott Németországban nyugaton a múlt feldolgozását, keleten pedig egy elnyomó államba való beilleszkedést, vagy épp az ellene lévő lázadást segítette.

Ha a két ország filmjeit összevetjük a klasszikus amerikai westernnel, szembe tűnő tény, hogy két teljesen eltérő irányba módosították a hagyományos műfaji képet. Az 1960-as évekre mindkét állam – különböző okok miatt – erőteljesen küszködött a nézőszámaival. A megoldást és a filmsikereket nyugaton a Karl May-féle Winnetou adaptációk jelentették, amire a kelet majd csak 1966-ban reagál a DEFA-nál készült sajátos, Gojko Mitić-indiánfilmjeivel.

A nyugat-német indián westernnek érdekes viszonyban vannak a

klasszikus amerikaival. Egyrészt erősen annak mintájára épülnek és tovább romantizálják a vadnyugat világát, másfelől eltolják a hangsúlyt a nyugat betelepítéséről a német motívumok irányába: más zenét, fiatalabb színészeket és formabontó párbajsituációkat használnak fel. Míg a tradicionális westernben a párbajok ritualizált, az egész filmet csúcsra járató összecsapások a jó és a rossz között játszódnak le, addig a Karl May-filmekben ehhez képest sokszor megjelenik egy sokkal morálisabban igazságosabb végkimenetel. A végső párbaj a filmek pozitív hősei (Old Shatterhand, Winnetou) és a trampok (a „tramp” eredetileg vándormunkást jelentett, de a Karl May világában a „bandita” szó megfelelője) vezére között egyszerűen hiányzik: helyette minden alkalommal több indiánharcos végez ceremóniaszerűen ezekkel a banditákkal. Az *Ezüst-tó kincsében* (1962) egy indián ereszt egy vezetes csapatát a Colonelre, a *Winnetouban* (1963) apacsok egy csoportja lándzsákat szúr egy szikla aljára és megvárják, míg az életért kapaszkodó Santer rájuk esik, a *Winnetou 2 – Az utolsó renegátokban* (1964) Forrestert egy völgybe engedik menekülni, majd ott nyílzáport zúdítanak rá, a *Winnetou 3. – Winnetou halálában* (1965) pedig Rollinst lábánál fogva fejfelé egy sziklára kötik majd lándzsákat dobnak rá. A legfontosabb különbséget azonban az indiánok szerepe jelenti, mivel az amerikai mintával ellentétben ezekben a filmekben alapvetően ők a hősök. Ahogy a nyugat-német indiánwesterneknek

az igazság a fő témája, így a nézői azonosulási pont is igazságosan fel van osztva egy fehér (Old Shatterhand, Old Firehand vagy Old Surehand) illetve egy bennszülött (Winnetou) között. Két nép szemszögéből nézünk rá arra, hogy a népek törékeny békéjét, miképpen lehetne fenntartani. Mindkét oldalon akadnak pozitív és negatív – illetve az indiánok esetében inkább csak félrevezetett (lásd „Nagy Farkas” indiántörzsfőnök esetét *Az Ezüst tó kincsében*) – karakterek.

Az NDK már nem csak Amerikától, de Nyugat-Németországtól is el kellett, hogy határolódjon, amikor a western egy sajátos formáját akarta megteremteni. Ezt teljesen tudatosan csinálta és megpróbálta fejre állítani a klasszikus western formáit, illetve megpróbálta kiirtani belőle a Karl May-filmek romantikus hangulatát. A legfontosabb szempont viszont az volt, hogy az indiánok szerepét teljes mértékben rehabilitálják. A Mitić-féle indián westernek tulajdonképpen áthelyezik a szemszöveget a fehér telepesekről az amerikai őslakosokra. A fehérek itt mindig gonoszak, az indiánok mindig jók és ennek a polarizált felállásnak szintén megvannak az ideológiai okai. Ahogyan azt Sebastian Heuduschke is felismerte, itt a telepések és a civilizáció egyáltalán nem pozitív, hanem egyenesen kártékony jelenség, ami az aprólékosan bemutatott indián kultúrát fokozatosan tönkretesz, és élethetetlen rezervátumokba kényszeríti képviselőit (a rezervátum, illetve az indiánok elüldözésének témája a kelet-német indiánfilmek négyötödében felbukkan, többek közt *A Nagy Medve fiai*ban (1966), *A sólyom nyomában* (1968), *Fehér farkasokban* (1969), *Vértestvérekben* (1979). A nyugati Karl May-filmeknél említett párbaj-situáció is egyedibb módon van jelen keleten, mint a tradicionális westernekben. Bár párbajok sokszor helyet kapnak – főleg a korai műveknél –, és a legtöbb esetben maga Mitić, a főhősünk győzi le a fő gonoszt, mégis a diadal sokszor keserű marad, mivel nem szünteti meg az indiánokat fenyegető fő veszélyforrást. A *Fehér farkasokban* látszódik ez a legjobban, ahol Sólyom törzsfőnök hiába öli meg Bashant, a többi fehér cowboy lelövi őt. A későbbiekben még az is előfordul, hogy a párbajban Mitić segítségre szorul, mint a *Severinóban*

Ennek ellenére a DEFA sosem tudott teljesen kilépni Karl May árnyékából és sok romantikus motívumot használt, amit az erős pesszimizmussal egyensúlyoztak ki. Bár mindkét ország filmjei sablonkaraktereket, hasonló kalandelemeket és ismétlődő cselekménytípusokat használtak, mégis volt egy markáns különbség, ami erősen különválasztotta őket. A nyugat-németek a westernt a western mítoszát áthangszerelték, igazságosabbá és idealisztikusabbá tették, miközben a kelet-németek számára a vadnyugat kegyetlen hely volt, a könyörtelen gyarmatosítás színtere, ennek megfelelően gondolták újra a műfajt.

A filmekbe kódolt üzenetek is ilyen kétpólusúan jelennek meg. Az NSZK számára a Karl May-univerzum ideális volt arra, hogy kifejezze jóvátételi fantáziáit, hogy őszintén, reményteljesen és optimistán feldolgozza – már majdnem, hogy átírja – múltját és bemutassa egy szebb és egyenlőbb világ utáni vágyát (ilyen például egy sor, a náci német múlt ideológiájával leszámoló dialógus az *Old Shatterhand*ben

(1964), illetve *Winnetou* és *Old Shatterhand* vértestvériségének megkötése a *Winnetou*ban). Az NDK ennél jóval progresszívabbnak számított, náluk a saját múltjukkal való leszámolás másodrangú volt a jelen/jövő beállítottságuk előtt. Ők sokkal inkább a szocializmus progresszívnek gondolt szellemiségét propagálták westernjeikben, illetve az akkori jelenkor – és főleg Amerika – problémáinak kritikájával foglalkoztak (lásd a feketék elleni rasszizmus megjelenése az 1971-es *Osceola*ban).

A filmeket más szempontból is átjárja egy ilyen erős kettősség. Ezt főleg a jóindulatú fehér főhősök és az indiánok azonosulásánál láthatjuk. Ahogy, azt már említettük az NSZK westernek teret adtak arra, hogy akár *Winnetou*val akár *Old Shatterhand*del azonosuljunk. *Old Shatterhand* egyértelműen a nyugat-németeket szimbolizálja, de *Winnetou* és népe is sok mindent jelképezhet, attól függően, hogyan olvassuk a filmeket: általánosan ábrázolhatnak egy kiközösített népet, a német nép múltja alapján a

zsidó kisebbséget, illetve az akkori jelenkor alapján akár a kelet-német állampolgárokat. Ezzel szemben az NDK westernfilmekben az indiánok kerülnek reflektorfénybe, és csak nagyon ritka esetben látunk fehér főhőst. Az indiánok karakterei, bár hordozhatnak hasonló jelentéseket is, mint a nyugat-németeknél, egyértelműen a kelet-németekre utalnak. A kérdés itt inkább az, hogy a szocialista rendszer híveit szimbolizálják vagy inkább a szabadságra és nyugatra vágyókat.

Az összképet nézve, úgy is értelmezhetnénk a filmeket és olvasataikat, hogy a kettéosztott Németország egyenlő a vadnyugattal. A filmek pontos analógiáját adják a két ország viszonyának. A kettéosztottság ideológiai alapú. Mégpedig a kapitalizmushoz való viszonyból eredendően, hisz az NSZK-ban csak a tramp réteg jelképezi a kapitalizmus negatív odalát, míg az NDK-ban ez minden fehérre igaz. Nyugat-Németország számára a vadnyugat végtelen szabadságot jelent és egy tökéletes utópiát, ahol a világ minden népe békésen élhet egymás mellett, amíg közösen fellépnek bármelyik nemzet szélsőséges csoportjai ellen. Kelet-Németország korántsem tekint erre ilyen pozitívan, számukra a vadnyugat egyértelműen kegyetlen hely. Hiszen ahelyett, hogy az egész vadnyugat (Németország) egy egységes szabad indián (értsd: szocialista) terület lenne, az őslakosokat a fehér telepesek (a nyugat/Amerika/NSZK) egy „rezervátumba” kényszerítik.

A két Németország saját társadalmi és politikai folyamatainak feldolgozása érdekében is különböző irányba vitte a műfajt. Ennek ellenére a két western-széria sokszor találkozik és fedi egymást, illetve hasonló célt tűznek ki maguk elé. A nyugat-német indiánfilmek azt sugallják első ránézésre, hogy a német filmkészítők romantikus mesevilágot teremtettek ahová elmenekülhetett a német nézőközönség és nem kellett semmiféle propagandával foglalkozniuk. Ezzel szemben az egyszerű, sablonos, romantikus és ponyva alatt mégis rejlik egy mélyebb jelentés, mégpedig a német nép múltjának feldolgozása és annak jóvátételi gesztusai és fantáziái. Aki ismeri a német történelmet, az tudja, hogy ezek a filmek

„Ahol mindenki egyenlő”
(Werner W. Wallroth:
Vértestvérek – Gojko Mitic és Dean Reed)

egy olyan időszakban keletkeztek, amikor a német nép folyamatosan azon küszködött, hogy visszaszerezze pozitív imázsát és megbocsájtást nyerjen a világtól múltbeli bűneiért. A Winnetou-filmek általánosságban azt a jövőképet mutatják be a vadnyugati múlt segítségével amerre Németország szeretne tovább menni: a különböző rasszok közti békés megélhetés felé, ahol mindenki egyenlő.

A kelet-német indián westernek azért születtek, hogy a szocialista és anti-kapitalista elveket egy szórakoztató műfajon belül tudják terjeszteni. Így az indiánok eleinte tervezett néprajzilag hiteles bemutatása is veszített

jellegéből. Nem az etnográfiai megközelítés, hanem a gyarmatosítás-, az imperializmus-, a faszizmus- és Amerika-ellenesség a legfőbb tulajdonságai ennek a film ciklusnak. A kelet-német indián-filmek a szocialista tanok propagandája mellett azért bizonyos fokig a saját múltjával is elszámol, amikor szembenéz a népiirtás politikájával. Ugyanakkor az „indián” Kelet-Németországban, de egész Kelet-Európában, egyfajta lázadást is szimbolizált. És így, valószínűleg nem szándékosan, egy másik azonosulási pontot is adott. A sokszor megjelenő rezervátum téma és a prérin szabadon vándorló amerikai őslakosok megtestesítették

a szocialista államberendezkedésből való menekülés vágyát (*A Fehér farkasokban*, az indiánok vándorlására, az egyik gonosz figura meg is jegyzi: „A fejetekbe vettétek, hogy nyugaton van a hazátok.”)

A felsorolt ellentétek ellenére a kelet- és nyugat-német westernfilmek végcélja sokban hasonló volt. A béke fenntartása a különböző etnikumok között, a békés egymás melletti élet, a rasszizmus elleni határozott fellépés és a múlttól való száznyolcvan fokos elfordulás motívumai mindkét sorozatban megtalálhatóak. A multikulturális szolidaritás a legfontosabb közös pont.

A klasszikus német kalandregények már az első világháború előtt is a rokonszenvesnek ábrázolták az indián kultúrákat és a faszizmus korszaka után is biztosították, hogy egzotikus világukban a német nép ki tudja fejezni minden fájdmát, reményét és jövőképét. És bár az NSZK és az NDK különböző módon tette ezt meg indiánfilmjeiben, a végcél hasonló volt.

Más szempontból nézve az elemzett filmeket, korántsem kapunk ilyen pozitív eredményt. Ahhoz képest, hogy a német nép jobban érdeklődik az észak-amerikai őslakosok iránt, mint bármelyik másik európai nemzet, ráadásul a kelet-németeknél az antropológiailag hiteles hozzáállás fontos szempont volt, egyikük sem tett igazi erőfeszítéseket annak érdekében, hogy az indiánokat és kultúrájukat érdemben mutassák be. Ute Lischke és David T. McNab szerint a probléma onnan is származik, hogy a filmkészítők nem értik az indiánok spirituális világszemléletét (példárá a *Tecumseh*, ahol azért vétik el a lényegét, mert bár Tecumseh meghal, mint Nagy Medve *A Nagy Medve fiaiban*, a lelkeket nem lehet megölni). Nincs szó az indián kultúra igazi megértéséről elfogadásáról, inkább ideológiájuk terjesztésére építették tovább a nemes vadember mítoszt. •

„Szembenéz a népiirtás politikájával”
(Josef Mach: *A Nagy Medve fia*)

